

ПРОБЛЕМИ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ І МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Андрій Мартинов

АРКТИКА І АНТАРКТИДА — ДВА ПОЛЮСИ В УМОВАХ СТАНОВЛЕННЯ МУЛЬТИПОЛЯРНОЇ СИСТЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

У статті висвітлюються основні тенденції розвитку конкуренції світових потуг за контроль над потенціалом використання Арктики та Антарктиди. Динамічний баланс інтересів, який склався у сучасній мультиполярній системі міжнародних відносин, нейтралізує конфліктогенний потенціал процесу можливого перегляду міжнародно-правового статусу Арктики та Антарктики.

***Ключові слова:** Арктика, Антарктида, мультиполярна система міжнародних відносин, геополітична конкуренція, співробітництво.*

Досліджуючи епістеміологічні особливості конструювання історичних регіонів у нарації, польський історик Єжи Топольський нагадав, що «більш гомогенними бувають гірські регіони (наприклад, Альпи чи Гімалаї), а також регіони з екстремальними природними умовами (Сахара, Антарктида, Арктика)»¹. Південний (Антарктида — континент «протилежний» Арктиці) і Північний (Арктика — у перекладі з грецької мови «той, що перебуває під сузір'ям Великої Ведмедиці») полюси планети Земля почали відігравати важливу геополітичну роль лише в останні двісті років, коли епоха великих географічних відкриттів фактично завершилася на обох «шапках» планети.

Стрімкий процес глобального потепління клімату на планеті Земля радикально змінює смисл міжнародної взаємодії на обох географічних полюсах — Північному (Арктика) і Південному (Антарктида). Однак встановлення нового режиму геополітичного контролю за цими зонами вже на порядку денному сучасних міжнародних відносин.

Гостра геополітична криза, яка наприкінці 2013 р. — на початку 2014 р. охопила Україну, синтезувала внутрішньополітичні і міжнародні протиріччя та актуалізувала глобальне протистояння. Низку зазначених криз порівнювали з міжнародними конфліктами, які поширювалися напередодні Першої світової війни 1914 року².

Німецький історик Х. Мюнклер у ґрунтовній монографії, присвяченій «глобальній історії» Першої світової війни, стверджує, що на початку ХХІ століття великі держави знову формують конкуруючі союзи, як це вже було напередодні Першої світової війни³. Остання створила передумови для перенесення центру глобальної могутності з Європи до США, де він поки що й перебуває. Три зони конфронтації у сучасному світі дають підстави для історичних аналогій із тенденціями, які передували початку Першої світової війни. Перша тенденція стосується конфронтації між імперською державою, яка втрачає потугу, та «молодою імперією» Німеччиною. Якщо в 1850 р. англійці контролювали 60% світових багатств, а на долю німців припадало ледь 3%, то в 1913 р. для Британії ця частка скоротилася до 14%, натомість доля Німеччини збільшилася до 21%⁴.

Впадає в око перша тенденція. Поки що домінуючою державою є США, але їм економічний виклик кидає Китай. У жовтні 2014 р. КНР стала найбільшою світовою економікою, випередивши США. Хоча Пекін поки що поступається Вашингтону за показниками індивідуальної купівельної спроможності, але економічна могутність з часом неминуче трансформується у політичну потугу.

Друга тенденція, яка дає підстави для аналогій з історією міжнародних відносин напередодні Першої світової війни, це об'єднання великих держав у блоки. Напередодні Першої світової війни Німеччина уклала союз із Австро-Угорщиною проти Антанти — Великої Британії, Франції та Росії. На початку ХХІ ст. США і Євросоюз зміцнюють альянс супроти «вискочок» Китаю та Росії. Конфлікт 2013–2014 рр. на Сході України підштовхнув Пекін і Москву до ще більшого зближення. Цей союз тих, «хто хоче мати усе», доповнюють Бразилія, Індія і Південно-Африканська Республіка.

Нарешті, третя тенденція — це конфлікт на Близькому Сході. Можна сказати, що Перша світова війна розпочалася через суперечку великих держав за право встановлення монопольного контролю над частинами Османської імперії, яка розвалювалася. Фактично це означало переваги у суперечці за доступ до нафтових родовищ Перської затоки. До 1914 р. кайзерівська Німеччина намагалася інфільтруватися в Османську імперію, що викликало велику стурбованість Британії. У 2014 р. також конфлікт на Близькому Сході значною мірою обумовлюється боротьбою за контроль над нафтою — основою індустріальної цивілізації. Причому Арктика та Антарктида залишаються двома полюсами — призмами для учасників глобальної геополітичної конкуренції за домінування у новонародженій багатополісній системі міжнародних відносин.

Віддзеркаленням цієї тенденції є посилення уваги до зазначеної проблематики у науковій літературі. Індійський дослідник Раджа Менон

наголошує на ризиках кризи однополюсної системи міжнародних відносин, представленій глобальним домінуванням США, та на ризиках силового протистояння⁵. Суперечливий процес формування багатопольової системи міжнародних відносин стимулює підвищення конфронтаційності та протистояння, зокрема, у Арктиці⁶.

Британська історіографія історії міжнародних відносин традиційно приділяє увагу арктичній проблематиці. Г. Сміт 1976 р. систематизував історію освоєння Арктики у довідковому виданні⁷. У контексті системного підходу до аналізу арктичної системи безпеки розглядаються екологічні виклики, пов'язані із глобальним потеплінням⁸. До початку 1990-х рр. екологічна проблематика у контексті досліджень арктичних проблем домінувала також у французьких дослідженнях Арктики, зокрема, у контексті європейського арктичного регіону навколо Баренцевого моря⁹. На початку XXI ст. британські науковці звертають увагу на потребу активізації британської «арктичної» дипломатії¹⁰.

Німецькі дослідники історії міжнародних відносин також приділяють увагу арктичній проблематиці. Х. Хафтендорн розглянула цю проблему з точки зору німецьких енергетичних інтересів та пріоритетів захисту екології¹¹. Німеччина, яка за влучним висловом Г. Кіссінджера, «надто велика для Європи й мала для глобального світу», зацікавлена у посиленні ролі Євросоюзу як активного актора «арктичної» дипломатії¹².

Російська історіографія арктичних проблем детально розглядає інтереси різних глобальних гравців в Арктиці, процес пошуку загального балансу цих інтересів, освоєння корисних копалин в Арктиці. Аспірант МГІМО Н. Вороб'єв, зокрема, проаналізував логістичні інтереси морських шляхів Арктики для Євросоюзу¹³. Деякі російські дослідники вважають Китай стратегічним союзником Кремля у засвоєнні арктичних комунікацій і ресурсних можливостей¹⁴.

Значну увагу арктичній проблематиці з точки зору російських геополітичних інтересів приділяє О. Дугін. Ще 1997 р. цей російський геополітик імперського штибу наголошував, що «доля Росії безпосередньо пов'язана з геополітичною долею Півночі». У приарктичній зоні він виділив десять геополітичних секторів руської Півночі: 1. Карело-фінський, 2. Архангельський, 3. Сиктивкарський, 4. Ханті-Мансійський, 5. Воркутинський, 6. Таймирський, 7. Якутський, 8. Чукотський, 9. Магаданський, 10. Камчатський. Якутію цей дослідник вважає найбільш вразливою для атлантичної стратегії щодо Росії¹⁵.

Російський американіст В. Батюк показав масштабні ризики міжнародних конфліктів у сучасній системі міжнародних відносин, зокрема, у Арктиці¹⁶. Важкі кліматичні умови Арктики роблять можливими лише кластерні (на дрейфуючих станціях) структури економічного освоєння

цього регіону¹⁷. Навіть зважаючи на падіння світових цін на нафту, яке веде до тренду нерентабельності інвестицій у видобуток сланцевого газу, російські дослідники наголошують на рентабельності розробки родовищ нафти і газу в Арктиці¹⁸. Засновник неурядової організації «Полярне коло» Скотт Борджерсон також звертає увагу на перевагу від міжнародного буму в Арктиці¹⁹. У цьому контексті виконавчий директор комітету за правове регулювання океанів Кейтлін Антрім наголошує на пріоритетності встановлення міжнародного контролю за Арктикою²⁰. Частина російських науковців погоджується з цією точкою зору. А. Орешенков пише про потенціал міжнародного співробітництва в Арктиці, хоча обережно ставиться до заперечення монопольного права на арктичні ресурси прибережних держав²¹.

Отже, на межі XIX–XX століть відбувся «штурм» Арктики (Північного полюсу) та Антарктиди (Південного полюсу). Дослідники атакували полярні «шапки» фанатично, наче хрестоносці Єрусалим. Льодовий «останній фронтір» вони сприймали як шлях до слави і торжества цивілізаційного гуманізму. Впродовж 1897–1922 рр. в Антарктиді побували 16 експедицій з восьми країн, включно з Бельгією та Японією²². Влітку 1925 р. мільйонер Лінкольн Еллсворт профінансував експедицію до Арктики норвежця Руаля Амундсена. Тільки Нансена і Пірі Арктика та Антарктида «випустили» живими на велику землю.

Водночас конкурували імперські амбіції держав і приватні інтереси виконавців. Підкорення Північного полюсу перетворилося на інформаційну війну між Робертом Пірі і Фредериком Куком. Пірі стверджував, що був на полюсі 6 квітня 1909 р., а Кук 21 квітня 1908 року. Достовірної відповіді щодо першості досі немає. Норвежець Амундсен та італієць Умберто Нобіле на дирижаблі «Норвегія» у 1926 р. пролетіли над Північним полюсом. Американці підкорили Північний полюс на підводному човні у 1958–1959 роках.

Системних зусиль з освоєння Арктики докладав сталінський СРСР. Пароплав «Челюскін» мав намір взимку 1934 р. пройти Північним морським шляхом від Мурманська до Владивостока, але був затиснутий льодами і потонув 13 лютого 1934 року. Успішна операція з порятунку полярників закінчилася 13 квітня 1934 року. Наступного дня газета «Правда» назвала їх «достойними синами нашої великої Батьківщини». Відтоді поняття «радянська Батьківщина» стверджується у більшовицькій пропаганді²³.

У 1937–1938 рр. Іван Дмитрович Папанін очолював першу в світі наукову станцію «Північний полюс» на дрейфуючому льодовику²⁴. У роки Другої світової війни британські конвої постачали вантажі за програмою ленд-ліз за допомоги арктичних конвоїв²⁵.

У роки «холодної війни» напруга на Північному полюсі була серйозною. 27 вересня 1946 р. посол СРСР у США Микола Новиков у аналітичній записці щодо оцінок зовнішньої політики США писав, що американці активно займаються «дослідженням і зміцненням арктичних районів як найближчих підступів до СРСР»²⁶. У розпал Карибської (ракетної) кризи 25 жовтня 1962 р. США провели навчальну атомну тривогу. Стратегічні бомбардувальники дальнього радіусу дії Б-52 з ядерною зброєю на борту, змінюючись, постійно перебували у повітрі, готові через Арктику летіти до радянських кордонів²⁷.

У 1997 р. Канада оголосила протоки між своїми островами в Арктиці (Північно-Західний прохід) своїми територіальними водами, з чим не згодні США. Канада і Данія не можуть домовитися про належність острову Ханс, який дає можливість контролювати Північно-Західний прохід. Водночас Канада і Данія намагаються довести, що хребет Ломоносова, на який претендує Росія, стикується з канадським островом Елсмір і датською Гренландією.

На початку ХХІ ст. боротьба за контроль за арктичним регіоном триває. Співробітник російського інституту США і Канади Дмитро Тулунов детально проаналізував суперечності у стратегіях освоєння Арктики між США, Росією та Канадою²⁸. Сполучені Штати намагаються у власних інтересах розтлумачити положення Конвенції ООН про морське право. На думку американців, вона має дати право на їхній «суверенний контроль над морським дном на 440 миль від узбережжя Аляски проти 200 миль зараз»²⁹.

У лютому 2008 р. в норвезькій частині Арктики відкрили сховище насіння, яке має пережити гіпотетичну ядерну катастрофу та зміни клімату. У 2009 р. Канада актуалізувала модернізацію військових об'єктів у своїй арктичній зоні³⁰. Того ж року адміністрація президента США Барака Обами констатувала неприйнятність перебування США в ар'єргарді управління арктичним регіоном і, як наслідок, такого стану справ, обмежений доступ до його ресурсів³¹. Унаслідок інтенсивної дії зазначених тенденцій арктичний регіон перетворився на зону військово-політичного протистояння³². Азійські держави-гіганти розглядають Арктику як найближчий морський шлях до Європи³³. Китай у 2011 р. створив спеціальне управління у справах Арктики і Антарктиди, ключовим завданням якого є забезпечення економічних і військово-політичних інтересів Китаю на обох полюсах³⁴.

У вітчизняній науковій літературі представлена точка зору щодо того, що «російська Арктика повторить долю російської Аляски. Її буде продано»³⁵. З цією позицією солідаризується український дослідник О. Коваль, який стверджує, що «Росія може виявитися неспроможною скористатися відкритими перспективами освоєння регіону»³⁶.

Росія змушена враховувати той факт, що зона Арктики формально (через Норвегію, фрагменти Північної Америки, Гренландії) входить до сфери дії Вашингтонського договору про створення Північноатлантичного альянсу. Проблема численних територіальних суперечок та потенційної експлуатації корисних копалин перетворює Арктику на поле геополітичного суперництва. З огляду на специфічний характер інтересів НАТО діє в Арктиці інакше, ніж окремі державні суб'єкти, які концентрують зусилля головним чином на спробах отримання контролю, а потім експлуатації регіональних природних багатств. Серед восьми постійних членів Арктичної Ради п'ять одночасно належать до НАТО (Данія, Ісландія, Канада, Норвегія і США)³⁷.

Сесія парламентської асамблеї НАТО, яка 17–20 травня 2013 р. відбувалася в Люксембурзі, затвердила стратегію НАТО в Арктиці. Основним завданням визначено утримання його військової нейтральності, що нібито забезпечує мінімізацію ризиків перетворення територіальних суперечок в Арктиці на агресивні дії. Арктика, згідно з Вашингтонським договором, перебуває під військово-політичною охороною НАТО. НАТО готове виступати посередником між Данією, Канадою і США та здійснювати розробку сценаріїв кризового реагування³⁸.

Це не дивно, адже, наприклад, Канада претендує на російський хребет Ломоносова³⁹. Крім того, вона висуває претензії на частину шельфу Гренландії, яка є складовою виключної економічної зони Данії⁴⁰. Своєю чергою Китай до 2015 р. планує провести три великі експедиції у Арктиці⁴¹. На початку серпня 2014 р. Канада розпочала масштабне дослідження дна Арктики, намагаючись легітимізувати розширення своєї території⁴². Росія вибудовує стратегію правового захисту своїх інтересів у Арктиці, зокрема, щодо визначення кордону шельфу Росії⁴³. Військові Росії створюють на арктичних берегах автоматичні радіолокаційні станції, чимало яких було знищено після розпаду СРСР⁴⁴.

Гостра геополітична конкуренція визначає сучасні міжнародні відносини. Тому у світовій політиці принцип «кожен за себе» стає популярним. Регіон Арктики — це 27 млн. км. кв, які включають північ Євразії і Північної Америки. Наприкінці 1980-х рр. російські геологи відкрили великі запаси газу нафти під морським дном російського шельфу в Арктиці. Запаси шельфу тягнуться через арктичні моря — Баренцеве, Печорське, Карське, Лаптевих, Східносибірське, Чукотське і Охотське. За оцінками «US Geological Survey», американської урядової геологорозвідувальної агенції, Арктика приховує 13% невідкритих світових родовищ нафти і 30% запасів природного газу. Також унаслідок танення льоду швидко зросте значення північних транспортних і торговельних шляхів. Утім, це не скасовує важких кліматичних умов:

полярну ніч і зиму протягом дев'яти місяців, льодові шторми і дрейф льодових полів.

У роки «холодної війни» Арктика була серед найважливіших регіонів стратегічного протистояння НАТО і Організації Варшавського договору, особливо з точки зору використання військової авіації та підводних човнів, здатних нести балістичні ракети з атомними зарядами. Після розпаду СРСР у 1996 р. було створено Арктичну раду у складі Данії, Ісландії, Канади, Норвегії, Росії, США, Фінляндії, Швеції. 15 травня 2013 р. офіційними спостерігачами у згаданій раді стали Китай, Індія, Італія, Японія, Сінгапур, Республіка Корея.

Путінська Росія надає дедалі більшого значення військовій присутності у Арктиці. Заплановано до 2014 р. неподалік фінської території розмістити першу, а до 2020 р. другу арктичну бригаду у складі восьми тисяч солдат кожна. Це може актуалізувати у Швеції і Фінляндії суспільні дебати щодо доцільності вступу до НАТО. У серпні 2007 р. Росія вступила у відкриту боротьбу за Арктичний шельф. Заради цього Кремль намагається обмежити права на самовизначення малих народів Півночі. Наприклад, у вересні 2014 р. російські власті перешкодили прибуттю на першу Всесвітню конференцію корінних народів делегації саамського парламенту Кольського півострову⁴⁵. У квітні 2012 р. Канада висунула ідею «Непоширення ядерної зброї в Арктиці». У травні 2013 р. Китай, Індія, Італія, Японія, Республіка Корея, Сінгапур отримали статус спостерігачів у Арктичній раді. Водночас у Китаї було створено Центр досліджень Арктики⁴⁶.

10 травня 2013 р. адміністрація президента США Б. Обама представила «Національну стратегію Арктичного регіону». Доктринальними цілями визначено: «забезпечення національної безпеки, охорона навколишнього середовища, відповідальне управління ресурсами, врахування потреб корінного населення, підтримка наукових досліджень і зміцнення міжнародного співробітництва з широкого кола питань»⁴⁷. США не підтримують пропозиції інших арктичних держав щодо демаркації арктичного шельфу та пропонують створити на Північному полюсі «нейтральну територію», де користуватися корисними копалинами зможуть усі суб'єкти міжнародних відносин. США, Канада, Данія проводять в Арктиці традиційні військові навчання «Нанук». Наприкінці жовтня 2014 р. нафтогазовий концерн «Ройялл датч шелл» запропонував президентові США Б. Обамі продовжити ліцензію на буріння в американській зоні шельфу Арктики до 2017 року⁴⁸.

Попри затяжну зиму 2013 року у Північній півкулі Землі, процес «глобального потепління» неухильно робить свою справу. Все більша водна акваторія Північного Льодовитого океану стає придатною для

водного транспорту. Крім того, виправдовуються прогнози геологів щодо великих покладів корисних копалин на шельфі. Як наслідок, загострюється конкуренція між провідними державами за контроль над цими ресурсами. Причому у даному випадку не діють звичні міжнародні союзи, на кшталт НАТО. Навпаки, військово-політичні союзники по НАТО, наприклад, Канада і Данія, регулярно демонструють один перед одним свої військові можливості у цьому регіоні. Позаяк у Арктиці кожна держава діє «сама за себе» й керується власними інтересами, досягти компромісу поки що неможливо.

Канада регулярно проводить масштабні військові навчання в Арктиці. Цей захід вже став традиційним напередодні чергового раунду «нескінченних» міжнародних консультацій з приводу визначення кордонів національних виключних економічних зон у Північному Льодовитому океані. Суть суперечки між Росією, США, Канадою, Данією та Норвегією полягає у визначенні принципу проведення демаркаційної лінії. Росія і Канада, які мають найбільші прибережні території, дотичні до Північного Льодовитого океану наполягають на визначенні 200-мильних прибережних виняткових економічних зон. Проте такий принцип абсолютно не влаштовує США, які мають набагато менший обсяг відповідної прибережної території. Своєю чергою США, Норвегія і Данія пропонують поділити виняткові економічні зони за секторальним принципом, провівши кордон від точки Північного полюсу. Позаяк цей полюс постійно «мігрує», у такому випадку точні координати цих зон неможливо визначити.

Принципово відмінну позицію у цьому питанні займає Китай. Китайські інвестиції минулого року переконали Норвегію у доцільності надати Пекіну статус спостерігача в Арктичній раді, яка є міждержавним переговорним механізмом щодо визначення правил господарської діяльності у Північному Льодовитому океані. Китай на тому не заспокоївся й спробував увійти до Арктики з «чорного ходу». Зокрема, Пекін запропонував владі асоційованої із Данією Гренландії укласти угоду про прийом китайських робітників, які мали працювати у видобувній промисловості Гренландії. Проте цей острів залишається місцем перебування американської стратегічної військової бази, тому у Вашингтоні знайшли не лише політичні аргументи, аби в Гренландії провести позачергові вибори до місцевих органів влади й привести до влади ескімоську партію, яка поховала угоду про імпорт робочої сили з Китаю.

Утім, Китай навряд чи змиритися із поразкою та відмовиться від продовження боротьби за арктичні ресурси. Свій внесок у підняття градусу конфронтації регулярно вносить Росія. Міністерство оборони

цієї країни у авральному порядку створює спеціальний арктичний військовий підрозділ. Стрімко модернізується військовий і торговельний флот, здатний працювати в арктичних широтах. Тож Арктика вже стала першою територією, де у повному обсязі відновилися сумнозвісні часи «холодної війни». На початку вересня 2013 р. китайське судно досягло Європи, вільно пройшовши Північним морським шляхом⁴⁹. У відповідь Японія планує в канадській зоні Північного Льодовитого океану провести оптоволоконний кабель протяжністю 16 тис. км від Токіо до Лондона.

У вересні 2013 р. Росія прийняла рішення відновити закриту 1993 р. військову базу на Новосибірських островах у Північному Льодовитому океані⁵⁰. Показово, що наприкінці вересня 2013 р. «Грінпіс» здійснив спробу захоплення російської нафтової бурової вишки на шельфі російської частини Баренцевого моря⁵¹.

Попри певну напругу, 24–25 вересня 2013 р. у Салехарді відбувся третій міжнародний арктичний форум «Арктика — територія діалогу»⁵². Російський президент В. Путін нагадав, що підлітний час американських ракет через Арктику до Москви становить 16 хвилин⁵³.

На початку жовтня 2013 р. МЗС Данії відмовився від втручання у ситуацію з заарештованими активістами «Грінпіс»⁵⁴. Натомість 21 жовтня 2013 р. влада Нідерландів звернулася до міжнародного трибуналу з морського права з вимогою звільнення судна «Грінпіс» та його екіпажу⁵⁵. Хоча Президент Російської Федерації В.В. Путін заперечив можливість інтернаціоналізації Північного морського шляху, Міжнародна палата судноплавства виступила проти дискримінації будь-яків суден у Арктиці⁵⁶. Наприкінці жовтня 2013 р. Японія та Фінляндія домовилися про співробітництво у засвоєнні Арктики⁵⁷. Росіян переконували у тому, що видобуток енергетичних ресурсів у Арктиці на межі рентабельності. Дорога нафта обмежує потенціал іноземних інвестицій і засвоєння нових технологій⁵⁸.

На початку грудня 2013 р. канадський уряд прийняв рішення звернутися до ООН з інформацією про намір проголосити Північний полюс канадською національною територією⁵⁹. Наприкінці грудня 2013 р. «Газпром» офіційно розпочав видобуток газу на родовищі «Приразломное»⁶⁰. Також повідомлялося, що японські компанії займуться геологорозвідувальною діяльністю в Арктиці, аби закріпитися там не вербально, а фізично⁶¹.

У січні 2014 р. канадський прем'єр-міністр Стівен Гарпер виступив за те, аби «Арктика освоювалася лише тими державами, які територіально розташовані у даному регіоні»⁶². 13 березня 2014 р. на фоні продовження російського вторгнення до Криму американський командувач

Об'єднаною аерокосмічною обороною Північної Америки (НОРАД) генерал Чарльз Джейкобі зазначав, що попри підвищену російську військову активність в Арктиці, загрози безпеці США немає⁶³. Водночас політичне керівництво США не виключало можливості активізації арктичної політики Росії⁶⁴.

На початку квітня 2014 р. в умовах підвищеної російської військової активності на Північному полюсі Канада бойкотувала саміт Арктичної ради у Москві⁶⁵. Своєю чергою Велика Британія анонсувала побудову судна, здатного працювати як у Арктиці, так і в Антарктиді⁶⁶.

Гостре протистояння Росії і Заходу з приводу контролю за Україною спровокувало запровадження санкцій⁶⁷. 5 травня 2014 р. російський президент В. Путін підписав указ про визначення суходолу державного кордону Росії в Арктичній зоні відповідно до Постанови ЦІК СРСР від 15 квітня 1926 р. «Про оголошення територією СРСР земель і островів, розташованих в Північному Льодовитому океані»⁶⁸.

На початку серпня 2014 р., попри запровадження країнами Євросоюзу і США секторальних економічних санкцій проти Росії, концерн «Ексон-Мобіл» разом із «Роснафтою» розпочав буріння на російському шельфі Карського моря⁶⁹. 26 серпня 2014 р. міністр закордонних справ Канади Джон Берд пригрозив Росії силою зброї відстоювати канадські інтереси в Арктиці⁷⁰. У відповідь міністр закордонних справ Росії С. Лавров закликав відмовитися від військової риторики у Арктиці⁷¹. Президент РФ В. Путін запевняв, що не має планів виокремлення Арктики в спеціальний регіон з прямим підпорядкуванням Москві⁷². Натомість данський уряд у середині вересня 2014 р. прийняв рішення про розширення своїх територіальних претензій у Арктиці⁷³.

У контексті розробки російської державної стратегії освоєння Арктики можна розглядати проведене 22 квітня 2014 р. засідання Ради безпеки Російської Федерації, на якому, зокрема, було прийнято рішення про створення єдиної інфраструктури базування в російському секторі Арктики кораблів ВМФ і ФСБ⁷⁴. У відповідь Норвегія декларувала намір активніше залучати інфраструктуру НАТО до захисту своїх інтересів у Арктиці⁷⁵.

У липні 2014 р. в рамках «північного завою» продуктів і палива розпочалися поставки на мис Шмідта і острів Врангеля, де мали намір зимувати російські військові⁷⁶. Зрештою, у другій декаді вересня 2014 р. концерн «Ексон-Мобіл», виконуючи чергову хвилю санкцій проти Росії, призупинив буріння на російському арктичному шельфі⁷⁷. Наприкінці жовтня 2014 р. «Роснафта» оголосила намір самостійно освоювати нафтогазові поклади Арктики⁷⁸. Зокрема, росіяни активно шукали заміну західним капіталам у Індії⁷⁹.

Попри початок впливу режиму санкцій на російську економіку, Кремль не скасовував плани подальшої мілітаризації російського сектору Арктики⁸⁰. 16 жовтня 2014 р. спеціальний уповноважений президента Росії з питань міжнародного співробітництва в Арктиці і Антарктиді Артур Чілінгаров заявив про намір російських фахівців продовжити роботу з підготовки заявки до комітету ООН з питань морського континентального шельфу у 2015 році⁸¹. Однак, насправді, внаслідок дії міжнародних санкцій виникали проблеми з фінансуванням арктичної економічної діяльності Росії⁸². Навколо арктичних проблем з усіх боків триває інформаційна війна. Британська газета «Санді тайме» висловлювала стурбованість російською мілітаризацією Арктики⁸³. Водночас міністр закордонних справ Росії С. Лавров констатував небажаність для інтересів безпеки Росії присутності НАТО в Арктиці⁸⁴. Утім, це навряд чи можливо, зважаючи на членство в НАТО усіх держав, з якими Росія сперечається за шельф Арктики. Однак дипломатична риторика не завадила тому, що 1 грудня 2014 р. офіційно почав працювати об'єднаний командний центр «Північ» Арктичної зони Росії⁸⁵.

Водночас Росія намагається розділити єдиний фронт санкцій проти себе. Російський президент В. Путін активно шукав альтернативні джерела інвестицій у інфраструктурні проекти в Арктиці, до яких намагалися залучити навіть індійців⁸⁶. Військово-політична і дипломатична напруга навколо проблем розподілу сфер впливу у Арктиці триває та випробовує на міць глобальну систему безпеки.

Континент Антарктида за площею майже дорівнює США і Мексиці разом узятим. Шостий материк вдвічі перевищує площу Австралії і загалом складає близько 10% площі планети Земля⁸⁷. Льодовики Антарктиди і Гренландії зберігають понад 90% світових запасів прісної води. Антарктичне управління Великої Британії вважає, що льодовий панцир, який займає дві третини території цього континенту, тане з різним ступенем інтенсивності. У Східній Антарктиді лід розташований вище рівня моря, тому навряд обвалилося. Проте у Західній Антарктиді на території заливу моря Амундсена лід швидко тане. Ця територія викликає велике занепокоєння кліматологів⁸⁸.

У доіндустріальну добу все починалося більш оптимістично. 17 січня 1821 р. російські моряки під командуванням Ф.Ф. Беллінсгаузена і М.П. Лазарева першими серед мешканці Землі побачили льоди Антарктиди, які назвали «берегом Олександра Першого». Відтоді на карті Антарктиди є затока Новосильцова, миси Демідова, Капріянова і Парадіна, острови Анненського, Лєскова, море Беллінсгаузена. 1908 р. Велика Британія висунула претензії на Антарктиду. Після надання Австралії і Новій Зеландії статусу британських домініонів між ними

загострилися суперечки з приводу оформлення територіальних претензій в Антарктиді. 1924 р. аналогічні претензії висунула Франція, а 1930 р. — Норвегія. 24 січня 1939 р. уряд СРСР висловив претензії на землі, відкриті в Антарктиді російськими мореплавцями⁸⁹.

У 1939–1940 рр. Аргентина і Чилі висловили свої претензії на частину території Антарктиди, яка співпала з британськими амбіціями щодо контролю над Фолклендськими островами. Після Другої світової війни між цими країнами сталася низка військових інцидентів у антарктичному регіоні. Актуальними видавалися побоювання щодо можливості перетворення Антарктиди на полігон для випробувань ядерної зброї.

15 жовтня — 1 грудня 1959 р. у Вашингтоні працювала Міжнародна конференція щодо Антарктиди. Участь у ній взяли 12 держав, як тих, що висунули територіальні претензії на володіння територіями в Антарктиді (Австралія, Аргентина, Велика Британія, Нова Зеландія, Норвегія, Франція і Чилі), так і тих, які ці зазіхання не визнавали (Бельгія, СРСР, США, Південно-Африканський союз, Японія). У підсумку 1 грудня 1959 р. конференція прийняла Договір про Антарктиду, який заборонив використання цього континенту у військових цілях, декларував свободу наукових досліджень у мирних цілях. Стаття IV «заморозила» територіальні претензії на ділянки в Антарктиді як тих держав, які станом на 1959 р. їх висунули, так і тих, хто збирався це зробити. Констатувалося, що «жодна претензія на територіальний суверенітет в Антарктиді не заявляється, допоки діє цей Договір»⁹⁰.

Зазначений договір набув чинності 23 липня 1961 р. і є безстроковим. Його досвід врахований в Угоді держав щодо діяльності на Місяці та інших небесних тілах 1979 року⁹¹. У 1964 р. договір був доповнений угодою про охорону флори і фауни Антарктиди. У квітні 1982 р. набула чинності Конвенція про захист морських живих ресурсів Антарктиди. Однак гостра боротьба точилася з приводу прийняття 2 червня 1988 р. Конвенції про регулювання видобутку мінеральних ресурсів у Антарктиді. Французькому досліднику Світового океану Жаку Іву Кусто вдалося мобілізувати світову громадськість, аби 4 жовтня 1991 р. на спеціальній консультативній нараді країн-учасниць Договору про Антарктиду було прийнято рішення про мораторій на п'ятдесят років у процесі можливого видобутку корисних копалин в Антарктиді (до 2041 р.)⁹².

Наприкінці грудня 2013 р. російські полярники продовжили буріння до підльодного озера «Схід»⁹³. Лід там має «вік» мільйони років. На початку січня 2014 р. США направили до льодів Антарктиди свій важкий криголам «Полар Стар», який врятував з крижаного полону російське судно «Академік Шкальський» та легкий китайський криголам «Сюлонг», який невдало намагався це судно порятувати⁹⁴.

Особливі стратегічні інтереси в Антарктиді має Австралія. Питання безпеки ця країна забезпечувала в роки «холодної війни» за рахунок створеної 1954 р. Організації Договору Південно-Східної Азії (СЕАТО) (Австралія, Велика Британія, США та некомуністичні країни Південно-Східної Азії), яка стала доповненням оформленого 1951 р. договору безпеки Австралії, Нової Зеландії, США⁹⁵. Антарктида залишається для Австралії таким само вразливим з точки зору безпеки регіоном, яким Арктика є для Росії. Однак, Договір 1959 р. щодо статусу Антарктиди створює більш міцний політико-правовий фундамент безпеки у цьому регіоні, на відміну від Арктики. Правда, події в Україні 2013–2014 рр. зафіксували глибоку кризу саме правових засад міжнародної безпеки, що безумовно стосується обох полюсів нашої планети.

Під загрозу були поставлені японські інтереси в Антарктиці. Наприкінці березня 2014 р. Міжнародний суд Гааги зобов'язав Японію призупинити полювання на китів в Антарктиці⁹⁶. Наприкінці жовтня 2014 р. Китай почав реалізацію проекту зі створення аеродрому в Арктиці, який мав обслуговувати логістику для китайських антарктичних дослідницьких станцій «Чжуньшань», «Тайшань», «Куньлунь». Досі Китай з цією метою використовував полярне судно «Сюелун», куплене в Україні 1993 року⁹⁷.

У 1992 р. Україна приєдналася до Договору про Антарктиду 1959 р., який передбачає використання шостого материка винятково з мирною метою, забороняє будь-які військові дії на його території та нові територіальні претензії. На той час сторонами зазначеного договору була 41 держава, і лише 26 з них входять до консультативної наради країн-учасниць договору, тому що науково-дослідні станції чи експедиції саме цих країн працюють в Антарктиді⁹⁸.

У вересні 1993 р. в Україні було створено Центр антарктичних досліджень. У липні 1995 р. Україна і Велика Британія підписали меморандум про передачу українській стороні британської станції «Фарадей», що на острові Галіндез у Західній Антарктиці. 6 лютого 1996 р. тут почала працювати українська станція «Академік Вернадський». Україна отримала статус Консультативної сторони Договору про Антарктику, а також приєдналася до Наукового комітету з антарктичних досліджень, Комісії зі збереження морських живих ресурсів Антарктики, Ради керуючих національних антарктичних програм. 27 березня 2014 р. стартувала 19-та українська антарктична експедиція (2014–2015)⁹⁹. Проте попереднє скликання Верховної Ради України так і не спромоглося ухвалити закон про діяльність України в Антарктиці. Відсутність такого документу заважає вітчизняним дослідникам цього перспективного з усіх точок зору регіону. Однак, головною проблемою в умовах системної кризи є недостатнє фінансування такої діяльності.

Таким чином, Арктика та Антарктика на початку ХХІ ст. перетворилися на зони конфронтації між провідними державами сучасної системи міжнародних відносин. На відміну від Арктики, де тільки формуються за складних умов протистояння міжнародно-правові засади засвоєння арктичних ресурсів та розподілу шельфу Північного Льодовитого океану, в Антарктиді діє безстроковий договір 1959 р., який визначає особливий міжнародно-правовий статус шостого материка планети Земля. Однак нігілістичне ставлення до міжнародно-правових норм також не дає підстав виключати можливість загострення конкурентної боротьби за ресурси Антарктиди. Тим паче, що такий прецедент створює «гра без правил» навколо розподілу ресурсів Арктики. Тому обидва полюси залишаються конфліктогенними зонами тривалої перехідної епохи від одно полярної до багатополярної системи міжнародних відносин.

¹ *Топольський Єжи*. Як ми пишемо і розуміємо історію. Таємниці історичної нації. — К., 2012. — С. 159.

² *Sturm Peter*. Wiederholt sich die Geschichte? 1914 und die Krisen von Heute // *Frankfurter Allgemeine Zeitung*. — 8 Februar 2014. — S. 8.

³ *Herfried Münkler*. Der Grosse Krieg. Die Welt 1914–1918. — Berlin, 2013. — S. 773.

⁴ Там само. — С. 774.

⁵ *Rajan Menon*. «Pax Americana» and the Rising Powers // <http://www.currenthistory.com/article-category.php?ID29>

⁶ *Gerd Braune*. Cold War in the Arctic? // <https://www.ip-journal.dgap.org/en/article/cold-war-arctic-o>

⁷ *Gaddis Smith*. The Arctic in Question // <http://www.foreignaffairs.com/articles/30780/gaddis-smith/the-arctic-in-question>

⁸ *James Kraska*. Arctic Security in an Age of Climate Change // <http://www.globalaffairs.com/articles/137196/edited-by-james-kraska/arctic-security-in-an-age-of-climate-change>

⁹ *Philippe Rekacewicz*. Environmental Catastrophe and Strategic interests in Europe's Arctic Region // <http://www.mondediplo.com/maps/barents1996>

¹⁰ *Jeffrey Mazo*. Britain as an Arctic Nation // <http://www.iiss.org/en/politics/strategy/blogsections/2014/november/britain-as-an-arctic-nation-7118>

¹¹ *Helga Haftendorn*. Zaungast in der Arktis. Deutschlands Interessen an Rohstoffen und Naturschutz // <https://www.zeitschrift-ip.dgap.org/de/ip-die-zeitschrift/archiv/jahrgang-2011/juli-august/zaungast-der-arktis>

¹² *Andreas Maurer, Stefan Steinicke, Arno Engel*. The EU as an Arctic Actor? Interest and Governance Challenges // <http://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/projekt-papire/Mrr-GeoNor-conference-report-1212.pdf>

¹³ *Воробьев Н.И.* Интересы ЕС в развитии арктических морских маршрутов // <http://www.vestnik.mgimo.ru/razdely/mezhdunadornye-otnosheniya/interes-es-v-razviti-arcticheskikh-morskikh-marshrutov>

¹⁴ Карлусов В.В. Арктика в системе глобальных приоритетов Пекина: взгляд из России // <http://www.vestnik.mgimo.ru/razdely/mezhdunarodnye-otnosheniya/arctica-v-sisteme-globalnyh-prioritetov-pekina-vzglyad-iz-rossii>

¹⁵ Дугин А. Основы геополитики. — М., 1997. — С. 332.

¹⁶ Батюк В.И. Международные отношения и война в XXI веке // США–Канада: экономика — политика — культура. — 2013. — С. 17.

¹⁷ Слипечук М. Фрактальная экономика Арктики // Мировая экономика и международные отношения. — 2013. — № 5. — С. 41.

¹⁸ Швец Н.Н., Береснева П.В. Нефтегазовые ресурсы Арктики: правовой статус, оценка запасов и экономическая целесообразность их разработки // <http://www.vestnik.mgimo.ru/razdely/mezhdunarodnye-otnosheniya/neftegazovye-resursy-arctici-pravovoi-status-ozenka-zapasov-i>

¹⁹ Борджерсон Скотт. Грядущий бум в Арктике // <http://www.globalaffairs.ru/number/Gryaduschii-bum-v-Arktike-16116>

²⁰ Антрим Кейтлин. Новая судоходная Арктика // <http://www.globalaffairs.ru/number/Novaya-sudokhodnaya-Arktika-15013>

²¹ Орешенков А.М. Арктический квадрат возможностей // <http://www.globalaffairs.ru/number/Arkticheskii-kvadrat-vozmozhnostei-15069>

²² Гаррос А. Время белого // Вокруг света. — 2011. — № 12. — С. 43.

²³ Шубарт В. Европа и душа Востока. — М., 2003. — С. 352.

²⁴ Зимин Андрей. Арктический рейд «Седова» // <http://www.vremia.ua/rubrics/storriya/6568.php>

²⁵ Россия наградит британских участников арктических конвоев // <http://www.interfax.ru/world/374353>

²⁶ Млечин Л.М. Министры иностранных дел. Внешняя политика России: от Ленина и Троцкого — до Путина и Медведева. — М., 2011. — С. 254.

²⁷ Там само. — С. 446.

²⁸ Тулунов Д.С. Многополярный круг // <http://www.globalaffairs.ru/number/Mnogopolyarnui-krug-16117>

²⁹ Теремов О.В. «Тридцатилетняя война»: США и Конвенция ООН по морскому праву // США–Канада: экономика — политика — культура. — 2013. — № 4. — С. 65.

³⁰ Arctic: Canada Leads NATO Confrontation with Russia // <http://www.globalresearch.ca/arctic-canada-leads-nato-confrontation.../14657>

³¹ Гудев П.А. Приоритеты США в Арктике // Мировая экономика и международные отношения. — 2013. — № 9. — С. 50.

³² Militarization of the Arctic Canada: Battle Line in East-West Conflict // <http://www.globalresearch.ca/militarization-of-the-arctic...in...arctic/13836>

³³ Stephen Blank. Enter Asia: The Arctic Heats Up // <http://www.worldaffairsjournal.org/index.php?=&article/enter-asia-arctic-heads>

³⁴ Тулунов Д.С. Скандинавский вектор арктической политики Китая // Мировая экономика и международные отношения. — 2013. — № 9. — С. 61.

³⁵ Гончар Михайло. Арктика: холодна війна у льодах // Дзеркало тижня. — № 2. — 25–31 січня 2014. — С. 5.

³⁶ Коваль Олексій. Червона зірка над Арктикою // Дзеркало тижня. — № 32. — 13–19 вересня 2014. — С. 5.

³⁷ U.S. Arctic Ambitions and the Militarization of the High North // <http://www.globalresearch.ca/u-s-arctic-ambitions-and-the...of.../5343760>

³⁸ Стратегія НАТО в Арктиці // Демократична Україна — 2014. — 7 лютого. — С. 5.

³⁹ Сергунин А., Коньшиев Д. Стратегія Канади в освоєнні Арктики // <http://www.geopolitics.ru/2012/10/strategiya-kanady-v-osvoenii-arktiki/>

⁴⁰ Новикова Євгенія. Канада заходить на Северний полюс с тыла // Независимая газета. — 11 декабря 2013. — С. 1.

⁴¹ Новые стратегии в борьбе за Арктику // <http://www.geopolitics.ru/2012/12/novye-strategii-v-borbe-za-arktiku/>

⁴² Канада изучает дно Арктики, чтобы расширить территорию // http://www.bbc.co.uk/russian/rollingnews/2014/08/140808_rn_canada_arctic_seals.shtml

⁴³ Казмин Ю.Б. К вопросу о внешней границе континентального шельфа России в Арктике // Международная жизнь. — 2010. — № 3 // <http://www.inretaffairs.ru/author.php?n=arpg&pg=199>

⁴⁴ В Арктике могут появиться необслуживаемые радиолокационные станции // <http://www.warandpeace.ru/ru/news/view/88355/>

⁴⁵ Війна, мир і клімат — топ теми сесії Генасамблеї ООН // Голос України. — 25 вересня 2014. — С. 2.

⁴⁶ Смирновский Н. В КНР создан Центр по изучению Арктики // Зарубежное военное обозрение. — 2013. — № 6. — С. 87.

⁴⁷ Федосеев А. Доктринальные взгляды США и Канады на освоение Арктики // Зарубежное военное обозрение. — 2013. — № 6. — С. 3.

⁴⁸ Shell просит еще 5 лет на бурение в Арктике // <http://www.warandpeace.ru/ru/news/view/95243/>

⁴⁹ Китайское судно достигло Европы по Севморпути // <http://www.warandpeace.ru/ru/news/view/83597/>

⁵⁰ Россия восстановит военную базу на Новосибирских островах // <http://lenta.ru/2013/09/16/base/>

⁵¹ Arctic Sunrise встанет в Мурманске на рейде // <http://www.interfax.ru/news.asp?id=330560>

⁵² Третий Арктический форум «Арктика — территория диалога» // <http://www.warandpeace.ru/ru/news/view/83920/>

⁵³ Путин: отдавать Арктику под чье-то управление — полная глупость // <http://www.interfax.ru/news.asp?id=332580>

⁵⁴ МИД: Дания не будет вмешиваться в ситуацию с активистами «Гринпис» // <http://www.rosbalt.ru/main/2013/10/03/1183407.html>

⁵⁵ Голландия угрожает России международным трибуналом по морскому праву // <http://www.regnum.ru/news/1721804.html>

⁵⁶ Международная палата судоходства против дискриминации судов в Арктике // <http://www.warandpeace.ru/ru/news/view/84620/>

⁵⁷ Япония и Финляндия договорились о совместном развитии Арктики // <http://www.warandpeace.ru/ru/news/view/84617/>

⁵⁸ Хайтун А.Д. Арктика не терпит торопливых // Независимая газета. — 2013. — 18 октября. — С. 5.

⁵⁹ Путін доручив збільшити військову присутність в Арктиці // http://www.bbc.co.uk/ukrainian/politics/2013/12/131211_russia_arctic_military_hk.shtml

- ⁶⁰ <http://www.gazprom.ru/press/news/2013/december/article/181128/>
- ⁶¹ Японские компании займутся геологоразведкой в Арктике // <http://www.fondsk.ru/news/2013/12/22/japonskie-kompanii-zajmutsja-geologorazvedkoj-v-arktike-24773.html>
- ⁶² Премьеру Канады не нравится идея интернационализации Арктики // http://www.ruvr.ru/news/2014_01_18/Premeru-Kanadi-ne-nravitsja-ideja-internalizacii-arktiki-1048/
- ⁶³ Американский генерал: у военных России и США нет разногласий в Арктике // http://www.ruvr.ru/news/2014_03_13/amerikanskij-general-u-voennih-rossii-i-ssha-net-raznoglasiy-v-arktike-2642/
- ⁶⁴ Канада боится ужесточения политики России на арктических рубежах // <http://mediarupor.ru/blog/43155218271/Kanada-opasaetsya-uzhestocheniya-politiki-Rossii-na-arkticheskikh>
- ⁶⁵ Канада бойкотирует саммит Арктического совета в Москве // http://www.bbc.co.uk/russian/rolling_news/2014/04/140415_rn_canada_arctic_council.shtml
- ⁶⁶ Британия построит новое полярное судно // http://www.bbc.co.uk/russian/rolling_news/2014/04/140425_rn_uk_polar_ship.shtml
- ⁶⁷ «Арктический приз» Exxon ценой 900 млрд. долларов в опасности из-за событий на Украине // <http://www.inopressa.ru/article/29Apr2014/bloomberg/exxon.html>
- ⁶⁸ Президент РФ определил сухопутные границы Арктической зоны России // <http://www.fondsk.ru/news/2014/05/05/-27361.html>
- ⁶⁹ Компания готова продолжать работу в России // <http://www.inrefax.ru/390505>
- ⁷⁰ Канада готова отстаивать Арктику силой // http://www.bbc.co.uk/russian/rolling_news/2014/08/140826_rn_canada_russia_arctic.shtml
- ⁷¹ Лавров: США и ЕС препятствуют стремлению РФ купировать мировые угрозы // <http://www.fondsk.ru/news/2014/08/27/29121.html>
- ⁷² Путин: планов выделения Арктики в регион с подчинением Москве пока нет // <http://www.ria.ru/politics/2-140829/1022932720.html>
- ⁷³ Дания удваивает свои территориальные претензии в Арктике // <http://www.rosbalt.ru/2014/09/16/1315916.html>
- ⁷⁴ Заседание Совета Безопасности по вопросу реализации государственной политики в Арктике // <http://www.kremlin.ru/news/20845>
- ⁷⁵ Норвегия ищет защиты НАТО в Арктике // <http://www.warendpeace.ru/ru/news/view/90673/>
- ⁷⁶ Владимир Гундаров. Солдаты готовятся к зимовке в Арктике // http://www.nvo.ng.ru/nvovants/2014-07-04/2_zimovka.html
- ⁷⁷ Exxon приостановил бурение в Арктике // <http://www.warendpeace.ru/ru/news/view/94072>
- ⁷⁸ «Роснефть» в Арктике обойдется без ExxonMobil // <http://www.warandpeace.ru/ru/news/view/94993/>
- ⁷⁹ Россия предложила Индии доступ к добыче нефти в Арктике // <http://www.warandpeace.ru/ru/news/view/95372/>
- ⁸⁰ Арктический аэродром Тикси с 2017 г. станет местом базирования МИГ-31 // http://www.ria.ru/defence_safety/20141015/1028348466.html
- ⁸¹ РФ может продолжить исследование Арктики в 2015 г. для заявки в ООН // <http://www.ria.ru/science/20141016/1028563816.html>

⁸² Минэнерго рассчитывает, что компании РФ не закроют проекты в Арктике // <http://www.ria.ru/economy/20141126/1035226823.html>

⁸³ Холодная война Путина в Арктике // <http://www.inopressa.ru/article/27Oct2014/sundaytimes/arctic.html>

⁸⁴ Лавров: никакой необходимости в присутствии НАТО в Арктике нет // <http://www.politicus.ru/events/33353.html>

⁸⁵ В Арктической зоне России создано новое объединенное командование «Север» // http://www.zagalovki.ru/article/01Dec2014/arktik_neft

⁸⁶ Путин: индийские компании войдут в нефтегазовые проекты РФ в Арктике // <http://www.ria.ru/east/20141211/1037709885.html>

⁸⁷ Голицын В.В. Антарктида — тенденции и перспективы развития. — М., 1989. — С. 10.

⁸⁸ The Environmental Magazine. — 2014. — Р. 34.

⁸⁹ Международное право. — М., 1995. — С. 558.

⁹⁰ Там само. — С. 563.

⁹¹ Там само. — С. 567.

⁹² Там само. — С. 574.

⁹³ В Антарктиде вновь началось бурение скважин к подледниковому озеру Восток // <http://www.warandpeace.ru/ru/news/view/86471/>

⁹⁴ Антарктика: на помощь российскому судну спешит американский ледокол // <http://www.ru.euronews.com/2014/01/05/united-states-icebreaker-to-rescue-trapped-russian-ship/>

⁹⁵ Стюарт Макинтайр. Краткая история Австралии. — М., 2013. — С. 248.

⁹⁶ Суд в Гааге обязал Японию приостановить охоту на китов // http://www.bbc.co.uk/russian/international/2014/03/140331_un_japan_wholing_ban.shtml

⁹⁷ Китай построит аэропорт в Антарктиде // <http://www.warandpeace.ru/ru/news/view/95263/>

⁹⁸ Рудюк Оксана. В Антарктиці — туристичний бум // Голос України. — 1996. — 22 серпня. — С. 5.

⁹⁹ Фельдман Вадим. Дев'ятнадцятий антарктичний старт України // Демократична Україна. — 21 березня 2014. — С. 9.

В статье рассматриваются основные тенденции конкуренции мировых держав за контроль над потенциалом использования Арктики и Антарктиды. Динамический баланс интересов, который сформировался в современной многополярной системе международных отношений, нейтрализует конфликтоспособный потенциал процесса возможного пересмотра международно-правового статуса Арктики и Антарктиды.

Ключевые слова: Арктика, Антарктида, многополярная система международных отношений, геополитическая конкуренция, сотрудничество.

The papers is dedicated to analysis of world powers gaming in order to dominate the potential of Arctic and Antarctic. Dynamic balance of interests in multipolar international system neutralizes conflict potential of possible revise of international legal status of Arctic and Antarctic.

Keywords: *Arctic, Antarctic, multipolar international system, geopolitical competition, cooperation.*